

Maren Eskeldsdatter

Vestjyske adelsbønder i 16-1700 årene

Af Olga Pedersen

I foråret 2012 gjorde gårdejerparret Karin og Peder Vad Thellesen, Hjortkjær, mig opmærksom på en gravsten, der ligger i diget om Grimstrup Kirke. Stenens indridsede skrift er til dels udvisket, men der kan tydeligt læses: » ... hviler i ... ren, salig Marr ... Eskeldsdatter, Hincbel 1766«.

Stenen havde i mange år ligget i Fuglsig Bæk, før den omkring 1970 var bleven anbragt på sin nuværende plads i kirkediget. Den havde været årsag til mange gisninger og gætterier på egnen, og det historisk interesserede ægtepar bad om hjælp til opklaringen af, hvor denne sten stammede fra, og hvorfor den i mange år havde ligget upåagtet i bækken, hvor den tilsyneladende bare havde tjent som trædesten for vejfarende, der skulle passere denne for at komme fra Hjortkjær i Grimstrup Sogn til Slesbager i Fåborg Sogn.

Jeg har prøvet at opklare Maren Eskeldsdatters historie og grunden til, at hun overhovedet fik en gravsten, hvilket absolut var usædvanligt for bondeslægter i 1766.

Gravstenen

Utydeligt kan man læse ordene » ... hviler i ... ren, salig Marr ... Eskeldsdatter, Hincbel 1766« og nederst på stenen ser man spor af et indhugget timeglas.

Jeg er ikke i tvivl om, at der står: »Her hviler i Herren, Maren Eskeldsdatter, Hincbel, 1766«. Men hvem var Maren, hvis

Stenen med indskriften: »Hviler i Herren salig Maren Eskeldsdatter. Hincbøl 1766«. Nederst på stenen ses spor af timeglasset. Foto forfatteren.

gravsten var at finde langt uden for kirkegården og henkastet i Fuglsig Bæk?

Var det en ung pige, der var kommet i ulykke, havde født i dølgsmål og derefter kastede sig selv og barnet i bækken og var druknet, og som ved denne handling, der gjorde hende til både morder og selvmorder, havde forment sig adgang til den indviede jord på Grimstrup Kirkegård?

Hvem var i givet fald faderen til barnet? Havde hun måske haft tjeneste på herregården Endrupholm, og havde måttet »tjene« herremanden eller hans ridefoged med sin krop, så det var en af dem, der var faderen? Eller var det en tilfældig tjenestekarl, der ved samværet med hende havde overtrådt pietismens strenge regler om seksuel afholdenhed før brylluppet, og som nu ikke kunne få en fæstegård, og altså ikke kunne forsørge kone og barn, og derfor havde for nægtet forholdet?

Hendes slægtninge havde måske nægtet hende adgang til hjemmet, enlige mødre var ikke i høj kurs på de tider, og den ulykkelige pige havde så ikke kunnet se anden udvej end at drukne sig i Fuglsig Bæk. Senere havde familien fået dårlig samvittighed over svigtet, og havde derfor rejst en sten for hende.

En anden teori var den, at Maren, på grund af at hun havde begået selvmord og barnemord, simpelthen var blevet begravet her ude i engen, og familien havde så, som en slags bod, sat en sten over hende her. Stenen var så ad åre faldet ud i bækken. Denne historie kunne nok trække tårer frem i manges øjne. Gisningerne var mange og mangeartede.

At der måtte være en forbindelse til

Maren og gården i Hinkbøl, kunne der ikke være tvivl om, men hvilken? Var Maren måske slet ikke en ulykkelig ung pige, men derimod en gammel kone, der træt af dage var gået i vandet, måske havde der været et dårligt forhold til en svigerdatter på gården i Hinkbøl, og Maren har ikke haft lyst til at leve længere.

Gårdejer Kristian Schmidt, Hinkbølgård, kunne fra sin barndom huske, at stenen fungerede som trædesten for præsten, der boede på »Raunsøgård« og skulle passere bækken på sin vej fra Raunsø til Fåborg Kirke, der en tid var samme pastorat som Vester Nykirke.

Men gisningerne forstummede ikke. Hvorfor gik præsten den vej, hvor stenen lå? Bad han en bøn for Maren, når han trådte på hendes navn?

Stenen som trædesten mistede sin betydning, da der lidt vest for stedet blev bygget en bro over bækken, hvor stenen lå, Kirkebroen og den nyanlagte vej, Kirkebrovej førte nu trafikken over bækken.

Forbindelsen til gården i Hinkbøl

På stenen står Maren Eskeldsdatter, Hinkbøl. Altså måtte der være en forbindelse til dette sted, hvilket ingen kunne være i tvivl om, men hvilken?

Kristian Schmidt, der var født i 1893 i Hjortkjær, blev i 1918 gift med datteren på gården Hinkbølvej 2, og blev derved gård-ejer. Han viste en tid interesse for stenen og dens historie. Egentlig overvejede han at få den flyttet hjem til gården, hvortil Maren jo måtte have levet. Dette fik han dog aldrig gjort alvor af, måske på grund af, at en vis frygt var forbundet med den mystiske sten.

Stenen er placeret i diget til venstre ved indgangen til kirkegården. Foto forfatteren.

Hvorfor lå den i bækken langt fra kirken? Myterne og gætterierne omkring Maren og hendes gravsten fortsatte med uformindsket styrke.

Ejeren af den nærliggende gård »Egegård«, Anton Eg og gårdejer Niels Thomsen blev på et tidspunkt nysgerrige efter at se stenen i sin helhed, hvem ved, måske var der ligefrem runer på dens bagside, og de hev den op på brinken, hvor den så lå til forundring og gætterier omkring Maren Eskeldsdatter.

I Kirkegårdsdiget

I slutningen af 1960'erne besluttede menighedsrådet for Grimstrup Sogn at kirkegårdsdiget trængte til en renovering og skulle helt sættes om. Da dette blev kendt i sognet, fik Kristian Schmidt, Hinkbøl, den tanke, at Maren's sten skulle hentes fra sin plads i engen ved Fuglsig Bæk og anbringes i det nye dige. Han allierede sig med Ib Jensen »Gesthedegård«, samt Ivan Erbou på »Egegård« og sammen fik de stenen flyttet fra pladsen ved Fuglsig Bæk til det nye

dige ved Grimstrup Kirke, hvor den ligger i dag, måske lidt malplaceret i diget, og ikke på selve kirkegården. Måske burde den have været rejst op og ikke anbragt liggende, hvorved den allerede slidte inskription bliver udsat for vejr og vind og eroderer yderligere. Den er trods alle gisninger et vidnesbyrd om, at der i Grimstrup i 1700-årene har levet personer, der følte sig som og som nedstammede fra middelalderens »bondeadel«.

Men hvem var Maren?

Teorien om den fattige pige kan man straks forlade. Ingen selvmordersker i 1700-årene ville have fået en sten sat over sin grav. Ingen selvmordersker ville blive begravet i engen. Selvmord blev ligestillet med mord, og var altså en forbrydelse, og opfattelsen var den, at den indviede jord på kirkegården var forbeholdt »ærlige sjæle«. Desuden var det en almindelig mening, der stammede fra middelalderlig opfattelse, at ethvert liv, fra Gud får tildelt så og så mange år. Blev disse afkortede ved selvmord, havde sjælen ingen ro før »den rigtige tid« til døden var inde.

Hvis en sådan afdød blev begravet på kirkegården, kunne selvmorderens hvileløse sjæl, *let finde vej herfra og »hjem« til gård eller hus*, hvor familien så blev hjemsoget af den. Selvmordere blev derfor begravet umiddelbart uden for kirkegårdsdiget, hvorfra man fandt, at det var sværere for dem at finde vej.

Senere blev der mildnet på denne regel, og en selvmorder kunne begravnes på kirkegården mod, at man bar kisten ind over diget, og ikke gennem kirkegårdsåsen, idet

man skønnede, at det ville være vanskeligere for sjælen at skulle kravle over diget, end gå den kendte vej gennem kirkegårdsåsen.

Det kunne naturligvis være en sikker foranstaltning at placere en sådan falden sjæl langt fra menneskebolig, hvilke jo kunne tale for teorien omkring engbegravelsen. Det ville være svært for den døde at finde vej hjem herfra. Men sikkert er det, at ingen om end nok så frafalden, ville få en gravsten sat over sig, og at ingen ville risikere at møde et gespenst på de grønne enge langs vandløbet. Det var forbundet med ubeskrivelig rædsel at begravnes på denne måde, hvor den døde var helt i djævelens vold.

Denne teori kan man roligt forlade. Endvidere er det en kendsgerning, at der ikke blev sat sten over almindelige menneskers grave i 1700-årene. Altså er det sikkert at Maren ikke har tilhørt samfundets laveste klasse.

Gravminder

Adelen havde i middelalderen oparbejdet en vis tradition for at sætte store mindesmærker for deres afdøde. Adelspersoner blev helst begravede inde i kirkernes gulve, her var man Gud nærmere, og i dag ser man deres store ligsten ligge i midtergangene.

Allerede i 1600-tallet var kongen dog nødt til at forbyde denne skik, da de store sten, der ofte var opretstående og omfangsrige, og helst skulle stå ud for den plads, hvor den afdøde var bleven begravet, i flere tilfælde fyldte så meget, at de blev svært at bevæge sig rundt. Det blev derfor påbudt, at stenene blev anbragt i gulvhøjde, så der kunne gås hen over dem. En af begrundelserne for

Grimstrup Kirke. Foto forfatteren.

forbuddet var at endvidere: »andre kunne tage eksempel heraf og til skade og fordærv indlade sig på lignende becostninger. Enhver bør derfor skikke sig, som deres stand fordrer.«

At det var på tide at får standset trafikken ses deraf, at bondeadelen i enkelte tilfælde begyndte at begrave repræsentanter herfor, eller andre betydningsfulde personer i kirkegulvene, som f. eks herredsskriver Anders Gregersen i Bolding, der har ligget i Aastrup Kirke, lige foran altret siden begyndelsen af 1700årene. Han var herredsskriver og har derfor tilhørt en selvstændig selvejerslægt,

der dog i hans tid har været nødsaget til at tage til takke med en fæstegård under godset Endrupholm.

Kirkegården

Alle andre begravedes uden for kirken. Her var ikke tale om ligsten eller anden markering af graven, før det langt hen i 1800årene, blev almindeligt at man på landsbykirkegårde bemærkede, hvor en grav med et familiemedlem fandtes. Men over Maren blev rejst en sten i 1766. Man kan ikke formode, at hun blev begravet inde i kirken,

men at selvhævdelsen, som betegnede bondeadelen er holdt i hævd i Grimstrup.

Altså formoder vi, at Maren ikke var selvmorder, men hvad var hun så? Det er en kendsgerning, at stenen lå i engen og bækken i flere generationer. Det er ikke bevist, hvornår den er fjernet fra Grimstrup Kirkegård og lagt i bækken som trædesten langt fra kirke og kirkegård. Det er en meget stor sten, som man ikke sådan lige tager med sig. Det må have kostet et stort arbejde at fragte den hertil. Altså er det rimeligt at antage, at det er præsten, der har påbudt dette for ikke at få våde fødder, når han skød genvej over engen.

Bondeadelen

Grevens Fejde, der tog sin begyndelse i 1534 er vel at betegne som en religiøs strid. Ærkebispesædet i Malmø på bød bystyret at udvise de lutherske prædikanter, hvilket afstedkom store protester. Grev Kristoffer af Oldenburg, der som en af oprørerne kom til at give navn til Grevens Fejde, mødte i juli repræsentanter fra den fynske og jyske adel i Ry ved Silkeborg, hvor adelen tvang de jyske bisper til at pege på lutheraneren her-tug Christian som kongsemne.

Imidlertid samlede vendelboen skipper Clement i Ålborg, bønderne til et oprør, som efter forskellige sammenstød, endte med at: »*Clements styrker i Aalborg indtog byen den 18. december. Aalborg blev plyndret, mange oprørere henrettet eller fik, hvis de var selvejerbønder, som halsløsning frataget deres ejendom, mens fæstebønder maatte betale en stor bod.*« Clement selv blev henrettet på Viborg Landsting i september 1536.

Det blev den enkelte bondes egen opgave

at tilbagebevise, at han havde deltaget i fejden. Kunne han ikke det, var hans gård nu kongens ejendom. En del bønder fra Ribe Amt deltog i oprøret, og blev underlagt de samme regler. Afstå sine besiddelser eller bevise at han ikke havde deltaget i oprøret.

Selvejerne var nu kun få, men Marens forfædre var blandt dem. Der var stor præstige forbundet med at være selvejer. Man følte sig hævet langt over fæstebønderne, og betragtede sig selv som værende næsten adelige. Derfor betegnelsen Bondeadel.

Selvejerbønder i Grisbæk

Marens slægt tilhørte altså bondeadelen, selvbevidste selvejerbønder, fra Grisbæk i Vejrup Sogn, hvor de havde siddet på de store gårde i mange generationer.

I middelalderen var en ejer af en selvejergård ikke, som det senere blev tilfældet, en ejendom, som ejeren frit kunne råde over, alene kunne sælge, udstykke eller pantsætte den, og i det hele drive den efter forgodtbefindende. En selvejergård var at betegne som en slægtsgård, hvilket vil sige, at den ejedes af slægten. Den ældste søn overtog som regel gården efter forældrene, mens de øvrige søskende, i kraft af deres arvepart, var medejere, og gården kunne ikke sælges uden deres samtykke. Den enkelte partsejer kunne ligeledes kun sælge sin gårdspart, hvis de øvrige ejere først var blevet den tilbuddt. Besidderen af gården søgte naturligvis ofte at købe en del af disse anpartar, så han blev ejer af en større part af gården.

De af sønnerne, der ikke kunne overtage slægtsgården, søgte ofte andre erhverv, såsom handel og håndværk, men gik i mange tilfælde ind under fæstevilkår, og søgte at

overtage fæstegårde, der lå så afsides, at de ikke havde hoveriforpligtelser, eller som i mange tilfælde som følge af Grevens Fejde, var ejet af Kronen, og dermed udlagt som underhold for rytteriet, den tids militær. De var fri for hoveriarbejde, men havde i stedet forpligtelse til at underholde en ryttersoldat med familie.

De følte sig ikke som hovbønder og regnedes, i kraft af at de havde en andel i en selvejergård, heller ikke som sådanne, de blev også af myndigheder behandlet som selvejere. Derfor fik de stillingerne som f. eks. herredsfogeder eller sandemænd. Sandemænd var efter Valdemar Sejrs Jyske Lov af 1241, en slags faste nævninge, der spillede en stor rolle i datiden. Grumme-slægten har flere repræsentanter af slagsen sandemand og herredsfoged.

Der var otte sandemænd i hvert jysk herred. De udnævntes på livstid af kongen, eller som for Gørding Herreds vedkommende, af lensmanden på Riberhus Slot. For deres ulejlighed fik de $\frac{1}{2}$ mark rede sølv, som skulle udredes af den person, som ved rettens hjælp, krævede sandemandsed til afgørelse i et stridsspørgsmål. For at blive udnævnt til sandemand, skulle man være selvejer og man skulle være en anset og uafhængig mand.

En gårds »herligheder« d.v.s. heder, moser og kær, tilhørte kronen. Således også for Grisbækgården. Disse herligheder, der var fritaget for afgifter og kgl. skatter, blev efter enevældens ophør som oftest overtaget af de lokale herremænd. Egnens gårde havde »fra Arrilds tid« haft brugsretten over dem. Dette benyttede mange herremænd sig af, og forlangte erstatninger for det.

Bønderne kunne sjældent betale denne erstatning, de blev derfor nødt til at sælge deres gårde til herregården og blive fæstebønder.

Grisbækgården var selvejergård indtil omkring 1688, hvor Niels Nielsen på Endrupholm overtog den som fæstegård, hvilket dog ikke betød, at slægten mistede sin anseelse på egnen. Grisbækgårdens besiddere tilhørte »bondeadelen«, de havde rødder tilbage til Grummeslægten, det var ansete folk, der sjældent blandede sig med fæstebønder og endnu sjældnere lod deres døtre gifte sig med sønner fra fæstegårde.

Grumme-slægten fra Ildsted i Gørding Sogn

I den lille landsby Ildsted i Gørding Sogn levede og boede i middelalderen den magtfulde selvejerslægt Grumme.

I denne slægt kan findes præster, herredsfogeder og sandemænd. Præsten Morten Poulsen Grum i Aastrup og Vester Starup stammede fra Ildsted og den magtfulde Ildstedgård.

Navnet Grumme kan spores helt tilbage til tidlig middelalder og er frem i 16-1700 årene kendt på egnen, og det er derfor relevant at antage at den Jørgen Pedersen, der ejede den ene halvgård i Grisbæk i Vejrup Sogn, og af Niels Madsen i Molvad den 15. juli 1622 fik skøde på den anden halvgård her, var gift med en datter fra Ildsted, og derfor døbte én af sine sønner med navnet Grumme. Af andre børn nævnes Søren, Peder, Thomas, Jens og mindst én datter Karen, der blev gift med Frands Hansen i Darum. Sønnen, Grumme Jørgensen, fæster på en krongård i Tvile i Aastrup

Koret i Grimstrup Kirke hvor Marens kiste måske har stået i 1766. Foto forfatteren.

Sogn og gift med Mette Mortensen fra Vester Starup.

Jørgen Pedersen døde ret ung, og hans enke, Sidsel, giftede sig anden gang med Eskild Sørensen, og tilskødede ham den ene halvgård. Den anden halvgård ejedes af Jørgen Pedersens arvinger, Grumme Jørgensen for sin egen og to afdøde brødrers vedkommende, og søsteren Maren, der var gift med Søren Madsen i Jerne. I 1653 afstod de deres andele i denne gårdsdel til Eskild, der blev en magtfuld gårdmand med et stort jordtilliggende.

I 1666 overtog sønnen Jens Eskildsen Grisbækgården. Han overlod straks ved brylluppet en halvdel til sin fæstemø, der var datter af Eske Thygesen i Vejrup. Denne forlangte at få et tingsvidne på, at hans datter nu var gårdejer, en titel, der kun tilegnedes en selvejer.

Deres søn Eskild Jensen overtog gården i slutningen af 1600årene. Eskild døde, kun 47 år gammel i 1710, samme år som den næste i arvefølgen Eskild Eskildsen blev født. At der stadigvæk var stil over slægten viser bl.a. at herredsskriver Anders Gregeren fra Bolding i Aastrup Sogn, holdt barret over dåben.

Eskild Eskildsen giftede sig med Lene Sørensdatter og sammen fik de fire børn, hvoraf Maren Eskeldsdatter er den ældste. Født i Grisbæk i Vejrup Sogn den 3. oktober 1734.

Jyllerup i Årre Sogn

Familien flyttede omkring 1738 til Eskærdsalsvej 7 i Jyllerup i Årre Sogn. Det er uklart hvorfor fæstegården i Grisbæk blev forladt, men en antagelse er, at den

dygtige og velhavende fæster, derved fik en bedre gård. Eskild Eskildsens hustru Lene Sørensdatter døde i Jyllerup i 1792, 86 år gammel, og Eskild døde, ligeledes i Jyllerup i 1800, 90 år gammel.

Maren Eskeldsdatter af Jyllerup giftede sig 27.3.1760 med Jens Christensen af Hinkbøl i Grimstrup Sogn. Hendes slægt har kastet glans over Hinkbøl, måske er det grunden til, at der rejstes en sten over hende på Grimstrup Kirkegård, hvor stenen oprindeligt må have stået, sikkert i det nordvestlige hjørne, for derved at markere i hvilken retning, den afdøde havde sit hjem. Bondeadelens spor fornægtede sig ikke, måske faderen i Jyllerup har forlangt og betalt for den store stens rejsning.

Ægteparret, Maren og Jens fik 1761 en datter Anne. I 1763 en søn Eskild og i 1765 endnu en datter, som kom død til verden. En dødfødt kunne ikke døbes, men præsten har her gjort en undtagelse og skrev i kirkebogen at: *»Gud vil ikke at nogen af disse små skal fortabes.«* Han har sikkert fraveget reglerne i dette tilfælde, måske ihukommende den gamle slægt, og bestemmelsen fra Landemodet i Odense i 1586, hvori de lød: *»når navnløse børn, som ikke blive døbt, skulle begraves, da skal Pastores lade dem ligge i kirkegården og ikke i kaalhaven.«*

Maren Eskildsdatter, Jens Christensens hustru i Hinkbøl i Grimstrup Sogn, døde december 1765, 31 år gammel og blev begravet 4. søndag i advent. En sten blev sat over hendes grav.

Senere er den blevet kasseret og på én eller anden måde slæbt ud i engen ved Fuglsig Bæk, hvor den har tjent som trædesten for præsten, når han gik fra det ene

sogn til det andet. Måske har han bedt en bøn for Maren engang imellem, inden han har sat træskoen på hendes navn.

Hvem der har slæbt stenen ud i engen bliver nok aldrig opklaret, men at Maren tilhørte den vestjyske bondeadel og derfor fik en sten på sin grav, er hermed opklaret.

Kilder:

- Borberg, Laurits Ploug: *Familien Borberg*. Skive 1956.
Grimstrup Sogns kirkebog
Vejrup Sogns kirkebog
Årre Sogns kirkebog.
Oluf Nielsen: *Gørding Herred*.
Troels Lund: *Dagligliv i Norden* bd. XIII-XIV
RA 1944: s. 169ff
Grimstrup Lokalarkiv
Viborg Landsarkiv: Endrupholms godsarkiv mikrofilm 53753.

Olga Pedersen, Vestergade 6, Holsted. Født 1935, Lokalhistoriker. Har udgivet en lang række artikler, f.eks. i FRA. Tre bøger om Aastrup Sogn og Slægtsbøger over Schlosserslægten og Rosendahlslægten, Esbjerg